

igékkel kapcsolatos dolgot nevez meg új lexikális egységként az alapszóhoz tett *-óka*, *-őke* képzőbokkal. Vö. *csüngőke* (növénynév a *csüng* igéből) de *csengőcske* kicsinyítőszármazék a *csengő* főnévből, l. még szintén *-cska*, *-cske* képzővel a kicsinyítésben: *folyócska*, *trócska*, *manócska*, *erdőcske* stb. – D. BARTHA KATALINNÁL (A magyar szóképzés története. 114, 129) képzőbokorként a játszi képzők közt szerepel az *-óka*, *-őke* (a *hallóka*, *járóka*-féle példákkal), s a *-ka*, *-ke* denominális képzőnél említi külön csoportban a melléknévi igenévi alapúakat, eszközneveket (*nyalóka*, *szopóka*, *fosztóka* példákkal). A MMNYR. termékeny, de ritka képzőként tárgyalja az *-óka*, *-őke* képzőbokrót, *mosóka*, *beszélőke*, *nézőke* példák nyomán.

A kicsinyítés vagy becézés (kedveskedés, tréfálkozás) motívuma nem tűnik el ebben az esetben sem a *-ka*, *-ke* képzőbokorba vonódása során. Az így elnevezett – elnevezhető – dolgok körében, jellemző tulajdonságaiban is megmutatkozik ez, másrészt meg maga a *-ka*, *-ke* képző is alkot neveket, elnevezéseket (az *-ika*, *-ike* képzőbokorban is gyakran), pl. *fűzike* (madárnév, növénynév), l. még a növénynevek köréből: *bodorka*, *fodorka*, *boglárka* (lepkenév és növénynév), *mihálka* (~*mihóka*) 'csemegebaraboly'. Ide kívánczik HAJDÚ MIHÁLYNAK az a megállapítása, hogy az *-óka*, *-őke* a becézőnevekben (a képző játszi jellegének megfelelően) a közszavakhoz hasonló névváltozatokat alkot (*Boróka*; *Pityóka*), és széles körben elterjedt a használata (Magyar becézőnevek. Bp., 1974. 112). – A legújabb alakulások közül l. *Gyurmóka*, *Nátika* (játék- ill. gyógyszernév); *kavarka* (színes italkeverő pálcikák készletének áruneve); *Tátika* (az ismert utánozó gyermekműsor címe).

GALLASY MAGDOLNA

Az erdélyi asszonyok régi megnevezéseiről

1. A nők megnevezéseinek, köztük az asszonyneveknek a nyelvtörténeti vonatkozásai SZABÓ T. ATTILA több alapvető tanulmányában, cikkében foglalkozott (Anyanyelvünk életéből. Bukarest, 1970. 48–54, 308–17; Nyelv és múlt. Bukarest, 1972. 245–9). Megállapításaira hivatkoztak abban a széleskörű nyelvhelyességi vitában, amely az asszonynévhasználat körül a magyar nyelvtudományban és rajta kívül is a hatvanas évek végén folyt. Hogy mégis szükségesnek látom e kérdésre – nem nyelvhelyességi, hanem kizárólag névtörténeti szempontból – visszatérni, annak az oka, hogy az SzT. e tekintetben is páratlanul gazdag adatanyaga és adatközlési módja az erdélyi régiségbeli asszonynevek vizsgálatának további elmélyítésére nyújt lehetőséget. A különböző fajta összeírások névlistáival szemben az SzT. szövegbeágyazott adatanyagot kínál (persze fáradtságosabb anyaggyűjtéssel), s így nemcsak magukat a névformákat, hanem használatuk feltételeit, körülményeit is vizsgálni lehet, s ez – mint alább látni fogjuk – e névformák keletkezésének, szerepének és társadalmi vonatkozásainak a megítéléséhez is nélkülözhetetlen

szempontokat nyújt. E mellett sok esetben a szövegkörnyezetek tájékoztatnak a nevet viselők szociális helyzetéről, a névforma ilyen irányú esetleges kötöttségeit vagy kötetlenségét is jobban láttatják.

Nem vállalkozhattam teljes anyaggyűjtésre az SzT. köteteiből, hanem – egyelőre – egy kisebb mintavétel alapján, melybe a Tár első kötetének elsősorban nőre vonatkozó szócikkait, de nagyjából az egész kötetet bevontam, veszem számba a biztosan férjes nőkre vonatkozó névformákat, kihagyva a vizsgálatból a pusztá keresztnévvel való megnevezést.

2. Az asszonyok megnevezése az erdélyi régiségben igen változatos, sokféle névformában jelentkezik. Ezek a XVI. század második felétől (de feltehetően már korábbról is) egyidejű változatokként élnek egymás mellett, használatuk köre és gyakorisága azonban különbségeket mutat. A következőkben a névformákat összetevőik szerinti csoportosításban, ezen belül változataik szerint tagolva mutatom be, utalva használatuk gyakoriságára, a névformának a közlésbeli helyzettel való kapcsolatára, a szövegkörnyezet jellegére (hivatali nyelvhasználat, mindennapi beszélt nyelv stb.) és a névformát viselők társadalmi csoportjaira.

I. A *felesége* (vagy vele szinonim) szóval alakult névformák

1. a férj teljes neve – *felesége*

Pl. 1585: *Olaios Georg felesége* (Kv) (beletud). [Itt és a továbbiakban zárójelben közlöm az adat lokalizációját. A következő zárójelben utalok az SzT. megfelelő szócikkére, amelyben az adat a terjedelmi okokból nem idézett szövegkörnyezetben található.] 1596: az *Baba Azzonnak Romay Janos felesége* (Kv) (bábaasszony). 1597: az *Veres Pal felesége* (Kv) (bekeszkenődi). 1728: az *Nóvák Feleségéhez* (F.árpás F) (babonaság). Ez az asszony egyéni nevére semmilyen módon nem utaló forma tulajdonképpen nem tekinthető az asszony tulajdonnévi jellegű megnevezési formájának. Kizárólag említő szerepű, és főként olyan tartalmú közlésekben gyakori, amelyeknek középpontjában a férj áll, az asszony nem közvetlen szereplője a közlésnek, bár ritkábban előfordul kizárólag az asszony személyére vonatkozó szövegekben is. Ilyenkor főként a társadalom alacsonyabb szintjéhez tartozó, illetve önálló foglalkozást űző vagy az adott közösségben kevésbé ismert (feltehetőleg máshonnan hozott) asszonyokat említenek így.

A fentiekből egyértelmű, hogy ez a megnevezési forma, bár az asszony tulajdonnévének egyetlen elemét sem foglalja magában, általában nem a férjnek alárendelt helyzetet hivatott érzékeltetni – alkalmasszerűen esetleg azt is; hanem társadalmi, de főként közléshelyzetek érzékeltetésére szolgál. E mellett szólnak a vele párhuzamosan, de más közléshelyzetekben megjelenő, az asszony neve(i)t is tartalmazó következő névformák:

2. a) a férj teljes neve – *felesége* – az asszony keresztnéve

Pl. 1572: az *lakatos Balint elseo felesége Anna azzony* (Kv) (ány). 1578: *Lazlo boldisar ... felesége, Juliana azzonj* (Uzon Hsz) (asszony 6). 1630: *Csizmazia Marto(n) felesége Borbarazzony*. (Kv) (uo.)

Ennek az asszonyok említésére nem túl gyakran használt névformának a párhuzama egészen általános a lányok megnevezésében pl. 1570: *Gereb Balas leanya Anna* (Kv) (asszony 7). 1574: *a Keotelweroe Berezk leanya Kys Anna* (Kv) (begyak). Az apa családneve természetesen odaértendő leánya egyéni nevéhez, ezért feleslegesen nem ismétlődik. Igen valószínű, hogy a névformák egymásra hatása: a leánynevek megszokott formájának analógiája is elősegíthette a hasonló szerkezetű asszonynévforma kialakulását.

2. b) a feleség keresztneve – a férj teljes neve – felesége

Pl. 1584: *Anna Nyreo Marthon felesége* (Kv) (árvacsalán). | *Marta Ersek Balint felesége* (Kv) (bába). 1585: *orsolia Vermes Balint feleseghe* (Kv) (anya 2b).

Ez az előbbi névformával összetevőiben azonos, de fordított szórendű változat minden esetben vallomástevő asszony megnevezéseként fordul elő a törvénykezési jegyzőkönyvek hivatalos nyelvében, a vallomások nyelvileg állandósult bevezető mondatában. Ezt igen gyakran a különben magyarul vezetett jegyzőkönyvek is latinul írják, s benne a valló neve is latinosított formában áll: pl. 1567: *Anna vxor Jacobi Nagy iurata fassa est, Anna vxor Joannis Zegedi iurata fassa est* (Kv) (boszorkány 3). A latin minta hatása minden bizonnyal érvényesült a szórendi cserében, bár kialakulhatott ez a névforma a nők pusztá keresztneven való említéséből is úgy (l. erre nézve SZABÓ T. ATTILA, Annazsóny és asszonytársai: Nyelv és múlt. Bukarest, 1972. 245–9), hogy a *feleség* szó és a férj neve ehhez értelmezőként társult a pontosabb identifikáció érdekében. A vallomástevő leányok megnevezési formái közt ennek is megvan a megfelelője. Pl. 1570: *Cathalin Tot Janos leanya* (Kv) (asszony 7). 1584: *Catalin papfalwy Illies janosnak ... edes leania* (Kv) (apa 1).

3. a) a férj teljes vagy családneve – felesége – a feleség teljes leányneve

Pl. 1584: *Tholdalagy Ferencz Felesege Frattaj Clarazzony* (M. Fráta K) 1642: *Garay Vram feleseghe Petki Susannazzony* (Galac BN) (uo.) (asszony 6). 1652: *Biro Gergeli veres Drabant Felesege Nagi Annaszszoni* (uo.). 1675: *Mihali deak Karaznay felessege Balogh Sarazzoni* (Zágon Hsz) (uo.). 1706: *Kis Gergely Márton ... Felesége Lovász Annok* (Szék K) (bábaság).

3. b) a férj teljes neve – és az ő felesége/nője – a feleség teljes leányneve

Pl. 1580: *Almady Gaspar es az w felesegi Zylwasy Sofyazon* (M.légen K) (asszony 6). 1640: *Vitezleo Farago Andras Ur(am) es felesege az Nemzetes Bodoni Susannazzony* (uo.). 1849: *Vas János és nője Osváth Mária aszszon* (Bözöd U) (uo.).

3. c) a feleség teljes leányneve – a férj teljes neve – házastársa

Pl. 1572: *Almadi Ilonazzony Zekeny Illyes Uramnak Hazas tarsa* (Szászszombor SzD) (asszony 6). 1629: *Veres Christina ... Sigmond Janosnak hwtes tarsa* (Meggyesfva MT) (asszonyállat).

Az asszony eredeti teljes leánynevét és férje nevét lazán kapcsoló fenti névformák egyidejűleg érzékeltetik a házastársi kapcsolatot és a házastársak különálló személyiségét, melyet ezek a névformák valamiért hangsúlyozni kívánnak.

Viselőik többsége legalább a társadalmi középréteghez tartozik, a feleség családjának tekintélye állhat az ő teljes leánynevének említése mögött. Más részüknél a nőnek szóló tiszteletadást kinyilvánító forma ez az ő személyét külön hangsúlyozó névhasználat. Különösen nyilvánvaló ez olyan esetben, amikor a férj maga címezi így levelét feleségének pl. 1651: *Nemzetes Bethlen Ferencz Uram szerelmes hazas tarsanak Nemzetes Kemény kata Asszonnak ... adassek* (asszony 9c). De van egy ezzel merőben ellentétes szituáció is, melyben e névformához folyamodnak, nevezetesen akkor, ha a házastársi viszony meglazul, felbomlóban van. Pl. 1694: *Nylna(n) leue(n) Dienes Istva(n) Felesegenek Busi Katanak* Nemetekkel valo paraznasaga ... Azert az artatlan fel absolvaltatik, a parazna vinculatlatik (Szék K) (ártatlan).

4. a) a feleség teljes neve – a férj teljes neve – özvegye / (relictaja) meghagyott házastársa

Pl. 1583: *Gallaczy Annazon, az Nehay ... Theorok Mihálnak ... megh hagyott hazas tharsa* (Oroszfája K) (asszonyállat). 1633: *Bach Sophia Azzony Kelner Andras Relictaja* (kv) (asszony 6). 1799: *Báronissa Bornemisza Anna Asszony Néhai Báro Josika Imre Ur özvegyének* (Burdjánosóbuda K) (baronissza 2).

4. b) a férj teljes neve – (meghagyatott) özvegye – (árva) a feleség teljes neve.

Pl. 1645: *Katona Pal Vram megh hagyatot Eozwegye Szilvasi Magdolnazony* (asszony 6). 1660: *Nemeth Andrasnak megh hagiatot eozvegiet Konya Annat* (Kv) (boszorkányság 1). 1682: *Nemzetes Szamosfalvi Mikola Sigmond Wr(am) eözvegye Arva Kamuthi Susanna* (Kv), 1723: *Groff Zabolai Mihaly wram ő Kglme meg hagyatott özvegye Arva Bethlen Drusianna* (Zabola Hsz) (árva 3).

Az özvegyasszonyok fenti – és más – névformáira a leánykori név megjelenése igen jellemző. Benne nyilván az vetül ki, hogy férjük halála után ők válnak családfővé, s ennek folytán személyük a férj háteréből előre lép.

II. A -né asszonynévképzős névformák

1. a férj neve + né

1. a) a férj teljes neve + né

Pl. 1558: *Bwday Zabo Janosne* (Kv) (beste II). 1568: *zabo gazparnenak* (Kv) (asszony 9b) | *Kodory Gasparnetol* (Kv) (a, az I. 1c). 1569: *More Janosne* (Kv) (asszony 6). 1633: *az Aszoni Csizmazia Martonne* (Mv) (becsap 1). 1651: *Kannagjarto Ferenczne Asszonzjom* (Kv) (árvácska). 1746: *Mlgos Báronissa Korda Sigmondne* (Balázsháza Sz) (baronissza). 1799: *Mlgs Groffne Kornis Ferenczne Asszanyam* (Harasztkerék MT) (asszony 6). 1813: *Barátosi Joseffné Asszony* (Dés) (céhmesterné). 1823: *Nemes Szilágyi Istvánné asszony* (Radnótfája MT) (bebújik 1).

Ez a leggyakoribb és a legáltalánosabb megnevezési formája az asszonyoknak a XVI – XIX. században. Az asszonynevek vizsgált adatainak 51%-át ez a névforma teszi ki. Minden társadalmi rétegben: a cigánynétól a grófnőig viselik, mindenfajta közléshelyzetben és használati helyzetben megtalálható, a hivatalos nyelvhasználatban a vallomástevők névformájaként ugyanúgy feltűnik, mint a legkövetlenebb beszédben emlegetett névként. Említő- és szólítónév funkcióban egyaránt használatos, az utóbbi esetben kiegészülhet a tiszteletadó *asszony*, *asszonyom* szóval, illetve társadalmi rangjelzőkkel (*nemes*, *baronissza*, *gróf* stb.).

1. b) a férj családneve + né

Pl. 1570: *Trombitasne* (Kv) (apa 1). 1572: *Keomyesne* (Kv) (ágy 1 szk). 1573: *Kapanet* (Kv) (ám 1). 1600: *Darabosne* (Kv) (ágy 2). 1644: *Kalmannek* (Mv) (beszél 1). 1725: *Beszprenyine Baba* (Kv) (bába 1). 1748: *Ferenczne Asszonyomnak* (Torda) (a). 1816: *Szitásné* (Dés) (becstelen 1).

Azok a szövegkörnyezetek, amelyekben az asszonynévnek ez a változata gyakran feltűnik, azt bizonyítják, hogy elsősorban a kötetlenebb beszédben éltek vele, és többnyire a társadalom középső és alsóbb szintjeihez tartozó asszonyokat: kézművesek, hivatalszolgák, jobbágyok feleségét említették vagy éppen szólították e névformában. Szólítónévként azonban tiszteletlen kisebbitő árnyalatot is kaphatott, ezért tiszteletadó formában mindig kiegészítik az *asszony(om)* szóval.

1. c) a férj család/keresztneve – foglalkozása + né

Pl. 1570: *Janos Kowachne* (Kv) (ám 1). 1582: *Szpos Deakne* (Kv) (becsapdos). 1584: *Balint deakne* (Kv) (boszorkányság). 1590: *Istvan Kovachne* (Kv) (beste II). 1689: *Mihaly Deakne* (Kopacsel F) (alkalom 2). 1739: *Vanya béresnetöl* (Kóród KK) (béresné). 1849: *Miklos Czigannét* (Héjjasfva NK) (cigányné).

Az e korban is még egynevű férfiak: kovácsok, deákok, papok, bírók, zsellérek, cigányok feleségei viselik e névformát, amelyben a -né képző a férj foglalkozását jelző szóhoz kapcsolódik mintegy hangsúlyozva azt a társadalmi helyzetet, amelyhez a feleség épp férje révén jutott.

2. a férj neve + né – a feleség keresztneve

2. a) a férj teljes neve + né – a feleség keresztneve

Pl. 1544: *che gergelne az borbala azzon* (Galac BN/Szászszombor SzD) (asszony 6). 1570: *Pechy Kalmar Andrasne Margit azzon* (Kv) (uo.). 1599: *Hozzw Martonne Katalin* (Kv) (arculütés). 1602: *Racz Andrasne Catus azzonny* (Kv) (bekeszkenődi). 1603: *simo petemet Ilokot és peterff Janosnet Katalint* (Usz) (asszony nép). 1816: *Gyalai Joseffne Kata (a)szszany* (Kv) (asszony 6).

Az asszonynévformák közül ez és változatai főként a XVI–XVII. századra jellemzőek (l. AÉ 59). Az 1700-as évektől használatuk nagyon megritkul, kivételesebbé válik. Addig azonban igen elterjedt mind a hivatalos nyelvhasználatban, mind a mindennapi nyelvben.

2. b) a férj keresztneve – foglalkozása + né – a feleség keresztneve

Pl. 1589: *Gergel kowachne Susannazzony*, | *Daniel kowachne Orsolyazzony* (Dés) (asszony 6). 1592/1594: *Andras Kowachne Neste Azzoni* (Kv) (uo.). 1613: *György Kouátsne Ilonaaszszony* (Kv) (uo.). Az előző névforma alakváltozata az egyelemű nevet viselő férfiak feleségénél (l. még 1. c).

2. c) a feleség keresztneve – a férj teljes neve + né

Pl. 1551: *Katha azzont nehaj Barczaj lazlonet* (Mezőszengyel TA) (anya 1). 1570: *Ilona az Zech gasparne* (a, az c). 1584: *Ersebet Varga Antalne* (Kv) (bebújik 1). 1594: *egy Ersebeth neweo azzonyallat twdni illik Kelemen Istwanne* (Újlak Sz) (asszonyállat). E névformában – mely fordítottja a 2. a) szerkezetűnek – a nő egyéni nevét értelmzőszerűen követi az asszonynév. Az 1594-es adat kifejtett formában mutatja

az összetevők közötti viszonyt. A latin névforma szórendi hatása azonban itt is feltehető. Ez a névforma még hamarabb visszaszorul, mint fordított szórendű párja.

**2. d) a feleség keresztneve – a férj keresztneve,
foglalkozása + né**

Pl. 1570: *Orsoly azzon Leorinch deakne* (Kv) (asszony 6) | *Margit Azzon Benedek Kowachne* (Kv) (apácaasszony). 1590: *Orsiolazzon Istvan Kowachyne felesége* (így!) (Kv) (uo.). A 2. b) névforma változata az egynevű férfiak feleségénél.

3. a) a férj teljes neve + né – a feleség teljes neve

Pl. 1577: *Nehay Beldi Kelemenne Lazar Anna* (békesség 2). 1594: *Gerendi Janosneual Rakoczi Magdolna Azzonnyal* (ágy 1). 1630: *Ferencz Jakabne szent Egedj Osol* (!) *Aszoni czegei Vas Geórgy iobagia* (Szentegyed SzD) (asszony 6). 1639: *Kerey Albertne Cserenyi Sofia Aszony, chereny Gergelyne Szent Pali Anna Aszony* (Vajdaszentiván MT) (árva 2). 1726: *Szilagy Lászlóné Szász Kis Anna* (Kv) (becstelenítés). 1758: *Udvar Istvánnét Csúka Pannát* (Betlenszentmiklós KK) (ágy). 1801: *Lázár Adamné Argye Eva nevű cigánne* (Erdőszentgyörgy MT) (cigányné). 1858: *özvegy Basa Danielné Hencz Anna babaaszszony* (Dés) (bábaasszony).

Az asszonynev mellett a feleség teljes leánykori nevét feltüntető névforma folyamatosan élt a XVI. századtól napjainkig. A nyelvtörténeti adatok sűrűsége gyakorisági sorrendben a harmadik helyen álló névformának mutatja, mely társadalmi kööttség nélkül minden rendű-rangú asszonyt megilletett. Ez és az adatok szövegkörnyezete kétségtelenné teszi, hogy ez a névforma nem a feleség társadalmi helyzetéhez kapcsolódott, hanem olyan hivatalos, főként jogi ügyek lebonyolítása rendjén érvényesítették, amelyekben szükség volt az asszony személyének a férjtől való elhatárolására vagy vagyoni, vagy éppen a házastársi kapcsolatot érintő szempontból.

**3. b) a feleség teljes neve – a férj teljes neve
(foglalkozása) + né**

Pl. 1551: *Pogan Soffya azzon nehaj barcziaj Palne* (Mezőszengyel TA) (asszony 6). 1573: *Pesty Katus Kassai Janos deakne* (Kv) (anya 1). 1578: *Swky Kathaazzon az Nehay Lazar ferenczne* (Kv) (uo.). 1579: *Sombory Annaszony Almadi Andrasne* (Szélkerék SzD) (asszony 6).

A feleség teljes nevét első helyen, a -né képzős asszonynev előtt feltüntető névforma a XVI. század után igen meggyérül, majd el is tűnik párhuzamosan a feleségnek csak a keresztnevét feltüntető hasonló szórendű névformával (1. 2. c).

III. A feleség saját neve

a) a feleség teljes neve – asszony

Pl. 1551: *dienessy Katha azzon* (Mezőszengyel TA) (anya). 1638: *Daroczy Kattaszony* (Kv) (asszony 6). 1700: *Incedi Christina Asz(szony)* (Dés) (becstelenség). 1733: *Kereszturi Anna Aszszonnyal* (Kilyén Hsz) (Asszony 9f szk).

b) a feleség teljes neve

Pl. 1603: *Torma Borbarat* (árva 3). 1641: *Bako Anna* (Szék K) (asszonyi állat). 1767: *Apáti Jutka* (Betlenszentmiklós KK) (anya 1). 1772: *Kopias Dorottyára* (Szarhegy Cs) (apa 1). 1791: *Csipkés Borka* (Várfva TA) (anyós 1).

c) *árva* – a feleség teljes neve

Pl. 1689: *Arva Hozv Kata* (Nagykászton Cs). 1699: *Árva Wér Judit* (Krakkó AF). 1763: *árva Bágyi Susanna* (Retteg SzD) (árva 3).

Az asszonynev nélkül, csak saját leánykori nevükön szereplő asszonyok névhasználatának megítélésekor csak azokra a nyelvtörténeti adatokra lehet támaszkodni, amelyekben a név szöveggörnyezete egyértelművé teszi a név viselőjének asszony mivoltát. Az *asszony* szó ugyanis korábban 'úrnő, nemesi rendhez tartozó nő' jelentésben is élt (TESz., SzT.), majd tiszteletadó értelmezőként kapcsolták a nőnevekhez, de nemcsak asszonyok, hanem lányok esetében is. A fent jelzett módon kiszűrt adatanyag arról vall, hogy az asszonyokat főként a következő esetekben szerepeltetik csak leánynevükön: ha apjuk nevével együtt, vele kapcsolatban említik őket; ha a házasság előtti időről van szó; ha a házastársak elhagyják egymást, és végül, ha a férj halálával a házasság valójában megszűnik.

IV. A férj családneve – a feleség keresztneve

Ennek a nyelvhelyességi szempontból igen sokat vitatott asszonynevformának egyetlen nagyon érdekes adata került elé az SzT. XVI. századi névanyagából. Értékelése szempontjából szükséges, hogy nemcsak a névre vonatkozó adatot, hanem két olyan szövegrészt is idézzek, amely bizonyítja, hogy az adat hitelesnek tekinthető, tehát nem véletlen elírásról van szó. Az adatok a széki válóperes jegyzőkönyvből valók, és két időpontban kétféleképpen említik ugyanazt a házaspárt: 1687: *Fazakas János Feleségétől Gaspár Katától* divortiumot kivan, mint órdóngös és Boszorkány személytől (SzJK 218). 1688: Mint hogy *Fazakas Kata*, boszorkánsága miatt Férjét *Fazakas Janost* hitetlenül mar két esztendőktől fogva el hadta ... Tetczett a sz. Széknek, hogy Fazakas Janos infidelis boszorkány Felesegetől Fazakas Katától divortialtassek (SzJK 222) (boszorkány 2).

Az első adat Fazakas János feleségét leánynevén, *Gáspár Kataként* említi, mint ahogy a felboruló házastársi kapcsolat esetében e korban szokásos. Annál meglepőbb, hogy a házasság felbontásának kimondásakor viszont Gáspár Kata ismételtén *Fazakas Kata* néven szerepel ugyanabban a hivatalos iratban. E névforma felbukkanása nyilván további kutatást igényel, egyetlen – bár kétségbevonhatatlan – történeti adat alapján semmilyen következtetésre nem tanácsos jutni.

3. A XVI-XIX. század itt bemutatott változatos asszonynevformái egymás mellett és a névhasználatban egymással váltakozva éltek. Erről nemcsak azonos időből származó nyelvtörténeti adataik tanúskodnak, hanem együttes használatukat bizonyító előfordulásaik is, amelyek ugyanabban a szövegben, egymás szomszédságában említik őket. A többféle névforma vonatkozhat ugyanarra a személyre. Pl. 1551: az my marha Illette volna *Katha azzont nehaj Barcziaj lazlonet* az ew meg holt ura marhayaban, az ew ket gyermeke kozot Barcziaj Pal es Sandor kozott és *dyenessy Katha* azzon Ew annyok kozott, Mynden Marhai harom fele oztwan (Mezőszengel TA) (anya 1). 1573: Talalkozot volt Zembe Albert Leorinchne *Benedek telmanneval ... Az telmanne Mond ...* (Kv) (cigánynő).

A többféle névforma más-más személyre is vonatkozhatik. Pl. 1570: hytta volt *Ilonaz Zeoch gasparne, Keomyes palnehoz* (Kv) (a, az c). 1573: *Veres Jacobne*

Borbara azzon talal Lwchazzonra Mezaros Imrehnere (Kv) (asszony 6). 1574: Keotelweroe Bereczkne Mond otth Im az hitwan vizla leankat meg fogatta az chisame (Kv) (begyak). 1597: Fel peres Veres(?) lukacjne derys Katalin asszony ... alperes fulo lorinczne Katalin (Uisz) (ártatlan I/1.). 1630: Csizmazia Marto(n) felesége Borbarazzony Szabo Istvanne Borbara Azon (Kv) (asszony 6).

Asszonynévformák történeti változatainak sorát áttekintve, sokféleségük ellenére mégis arra a következtetésre kell jutnunk, hogy közöttük a *Tymár Jánosné* típust alapformának kell tekintenünk. Gyakoriság és folytonosság tekintetében is messze a többi fölé emelkedik, de alapforma abban az értelemben is, hogy a többi asszonynévformák nagy részében is jelen van, köréje szerveződnek a megnevezésben még résztvevő más névelemek. Az asszony saját nevei lényegében ezt az alapnévformát bővítik, s – mint láttuk – erre rendszerint akkor kerül sor, ha az asszony személyét bizonyos élethelyzetek a férjétől elhatárolják, illetve ha az adott közléshelyzetek különböző tényezői ezt szükségessé vagy természetessé teszik. Az asszony saját nevének használatát a régiségben nem tarthatjuk tehát a női egyenjogúsítás előfutárának, még kevésbé megnyilvánulásának. A mai asszonynévformáknak nem annyira funkcionális, mint inkább alaki elődeit és mintáit láthatjuk bennük.

B. GERGELY PIROSKA

Folyóvíznevek kétnyelvű környezetben

Az országban használatos földrajzi neveket közlétező egyes megyei és járási gyűjtemények névtani, dialektológiai és más szempontból vizsgálható bő anyagot tárnak a kutatók elé. A vizsgálódási lehetőségek körét tágítja az a bizonyára közismert tény, hogy az említett kötetek a magyar nevek mellett a hazai nemzetiségek által használt megnevezéseket is tartalmazzák, s ezáltal gazdag adattárként állnak rendelkezésre a névadást, a névhasználatot és a nevek életét nyomon követő kutatásokhoz.

Az alábbiakban a pápai járás tizennégy, magyar-német kétnyelvű községének anyagából gyűjtöttem ki a neveket a címben jelzett témához. A községek kiválasztásában egyrészt természetföldrajzi szempontok játszottak szerepet – a Bakonyban és északi előterében viszonylag sok a kisebb-nagyobb folyócska, patak –, másrészt ezen községek névanyagának közlétezőjeként magam is jártam a terepen, így személyes tapasztalatokat is szerezhettem a nevek használatát illetőleg. A forrásul szolgáló mű: Veszprém megye földrajzi nevei 2. A pápai járás. MNyTK. 171. Szerkesztette BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Bp., 1987.

A kiválasztott anyag átvizsgálása után a neveket két nagyobb csoportba lehet sorolni aszerint, hogy a velük jelölt objektumoknak van-e mindkét nyelven